ARALASHTIRILGAN TA’LIM SHAROITIDA O‘QUVCHILARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENTSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Shodiyev Muhiddin Berdimuratovich, Jizzax politexnika instituti “Xorijiy tillar” kafedrasi katta o‘qituvchisi
e-mail:shodievmuhiddin@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola aralash ta’lim kontekstida talabalarning aqliy salohiyatini rivojlantirishni o‘rganadi. Ishning dolzarbligi talabalarning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish uchun yangi shart-sharoitlarga bo‘lgan ehtiyojdir. Ishning maqsadi - kommunikativ kompetentsiyalarni rivojlantirish uchun aralash ta’lim samaradorligini isbotlash. Maqolada o‘qituvchilar uchun aralash ta’limni amalga oshirishda kompetensiyalarni rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar berilgan, shuningdek, kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish darajalari keltirilgan. Bu jarayonda oliy ta’lim muassasalarida elektron ta’limni qo‘llashning mohiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: muloqot qobiliyatlari, aralash ta’lim, o‘rta maktab, elektron ta’lim, elektron kurslar.

DEVELOPMENT OF STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCES IN THE CONDITIONS OF MIXED EDUCATION

Abstract. This article examines the development of students' communicative competencies in a blended learning context. The urgency of the work is the need for new conditions for the development of students' communicative abilities. The purpose of the work is to prove the effectiveness of mixed education for the development of communicative competences. The article provides recommendations for the development of competencies for teachers in the implementation of mixed education, as well as the levels of development of communicative competencies. In this process, the essence of using electronic education in higher education institutions is revealed.

Keywords: communicative skills, blended learning, high school, e-learning, e-courses.

РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ СМЕШАННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье рассматривается развитие коммуникативных компетенций студентов в условиях смешанного обучения. Актуальность работы заключается в необходимости создания новых условий для развития

коммуникативных способностей студентов. Цель работы – доказать эффективность смешанного образования для развития коммуникативных компетенций. В статье даны рекомендации по развитию компетенций учителей при реализации смешанного образования, а также уровни развития коммуникативных компетенций. В этом процессе раскрывается суть использования электронного образования в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: коммуникативные навыки, смешанное обучение, высшая школа, электронное обучение, электронные курсы.

Kirish. Zamonaviy oliy ta’limning asosiy xususiyatlaridan biri yangi O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi asosida o‘quv jarayonini tashkil qilishdir. Ushbu hujjat talabalarning kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan kompetensiyaga asoslangan yondashuvni joriy qilishni belgilab berdi. Shunday qilib, ular o‘zlarining bandlik istiqbollarini kengaytirish va mehnat bozorida raqobatbardoshlikni saqlab qolish uchun o‘zlashtirilgan bilim va ko‘nikmalarni kasbiy sohada ijodiy va mustaqil ravishda amaliyotda qo‘llashlari kerak. Bundan tashqari, yangi texnologiyalar joriy bo‘lgani sayin kadrlar tayyorlash masalasida yana bir muhim talab paydo bo‘ldi, ya’ni elektron ta’limdan foydalanish [4, 227-b]. Ularsiz oliy o‘quv yurtlari malakali bitiruvchilarni tayyorlash hozirgi kunda qiyin bo‘lmoqda. Biroq, bunday ta’lim turining barcha afzalliklariga qaramay, kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish darajasini pasaytirish xavfi mavjud, chunki vazifalarning aksariyati o‘quvchilar tomonidan elektron muhitda o‘qituvchi va sinfdoshlar bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqa qilmasdan amalga oshiriladi [3, 198-b]. Bugungi kunda ushbu muammoni hal qilishning eng samarali usuli, bizning fikrimizcha, aralash ta’limdan foydalanishdir. Ish jarayonida aralash ta’lim sharoitida kommunikativ kompetentsiyalarni rivojlantirish samaradorligini tekshirish vazifasi hal qilinadi. Ya’ni, mavzuning dolzarbligi muammoning nazariy jihatdan yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishda aralash ta’limning afzalliklarini amaliy asoslash zarurati bilan bog‘liq.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvning maqsadi bitiruvchi talabalarda mustaqil ravishda kasbiy faoliyatda qo‘llashi mumkin bo‘lgan kompetensiyalarni yaratish orqali ta’lim sifatini ta’minlashdan iborat. Ya’ni, talabalar oliy o‘quv yurtlarida o‘qish davomida katta hajmdagi amaliyot oladilar. Bundan tashqari, ular nafaqat ma’lum miqdordagi nazariy bilimlarni oladilar, balki ularni haqiqiy kasbiy sharoitlarda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. B. I. Hasanning ta’kidlashicha, kompetensiya – bu maqsad, kompetensiya – natija va ularga erishish chorasi – kompetensiya ko‘rsatkichi. Ya’ni, hozirgi kunga qadar o‘qitish mazmunidan o‘quvchilar o‘quv yakunida ko‘rsatishi kerak bo‘lgan o‘quv faoliyati natijalariga ustuvorliklarni ko‘rsatish orqali amalga oshiriladi. Kompetensiyaning yo‘nalishi bitiruvchilarning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligi va dolzarbligini baholashdan iborat.

Kompetensiyalarni shakllantirishning umumiy muammosi tadqiqotchilar tomonidan bir necha yillardan beri o‘rganilib kelinmoqda. Bu savol E. F. Zeer, G.K.ning asarlarida keltirilgan. Elektron ta’lim vositalaridan foydalanish bilan kompetensiyalarni shakllantirish mavzusi P.K.Petrov, O.A.Kozlov, T.A.Ko‘chki,

A.A.Andreev, I.V.Sergienko, Selevko, G.S.Trofimova kabi izlanuvchilar ishlarida keng tadqiq qilingan. Bizning fikrimizcha, kommunikativ kompetentsiyalarni egallash turli xil shaxs, malakali mutaxassisni shakllantirishning zaruriy shartidir [5, 425-b].

Tadqiqot metodologiyasi. Aralashtirilgan ta'lim (elektron texnologiyalardan foydalangan holda) kompetensiya yondashuvi kontekstida bitiruv malakasini oshirishga eng ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Blended Learning – bu kompyuter grafikasi, audio va video va interaktiv elementlar kabi maxsus axborot texnologiyalaridan foydalanadigan elektron ta'lim elementlari bilan an'anaviy elektron ta'lim shakllarining kombinatsiyasi [6, 1085-b]. Nutq asoslarini egallash, asosiy muloqot ko'nikmalariga ega bo'lish, shaxslararo va ishbilarmonlik munosabatlarini o'rnatish, qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish qobiliyati, biznes muammolarini muhokama qilish va o'z nuqtai nazarini himoya qilish qobiliyati kabi umumiy kasbiy muloqot ko'nikmalari bevosita o'zaro ta'sir natijasida shakllanadi.

Kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishni, masalan, elektron sharoitda loyiha faoliyati orqali tashkil etish mumkin. O'quvchilarni elektron texnologiyalar yordamida tayyorlashda kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish, bizningcha, malakali mutaxassis bo'lib yetishishning yangi yo'llarini ochadi. Zamonaviy bitiruvchilar egallagan malakalari tufayli mehnat bozorida talabga aylanib bormoqda. Bizda kasbiy ta'lim har doim davlat va jamiyat ehtiyojlariga asoslangan. Aralash ta'lim esa resurslar va xizmatlardan tezkor foydalanishni, ularning almashinuvini va ta'lim jarayoni ishtirokchilarining faol birgalikdagi ishini ta'minlaydigan istiqbolli ta'lim turidir. Bu o'quv vaqtini tejash imkonini beradi, o'qituvchilar va tadqiqotchilarni innovatsion usullar, texnologiyalar, ishlab chiqish vositalari va elektron ta'lim yechimlaridan foydalanishga qaratadi.

O'rta maktablarda keng ko'lamli elektron vositalar, jumladan, o'quv jarayonini faollashtirish, bitiruvchining hayoti va kasbiy faoliyatida foydalanishi mumkin bo'lgan ajralmas kompetensiyalarni shakllantirish imkonini beruvchi elektron kurslar qo'llaniladi. Elektron ta'lim aralash dasturning bir qismidir. Ya'ni, elektron ta'lim bilan an'anaviy shakllarni to'ldirib, malakali bitiruvchini tayyorlash imkonini beruvchi zarur vositalar bilan to'liq ta'minlangan ta'lim jarayoniga ega bo'lamiz. Ta'lim jarayoni an'anaviy va elektron ta'limning o'zgaruvchan bosqichlari bilan birlashtirilgan. Mutaxassislar ushbu turdagi treningni faol amalga oshirishning bir nechta sabablarini aniqlaydilar:

– talabalar uchun kurash (iqtisodiy sabab),

– ta'lim sifatini oshirish istagi (sifatli sabab),

– universitet samaradorligini oshirish istagi (samaradorlik sababi).

Yurtimizda ko'plab ta'lim muassasalari boshqa elektron ta'lim platformalari qatorida Moodle-ni tanlaydi. Moodle universal dasturiy platformasidan foydalangan holda elektron ta'lim tizimi (e-learning) axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalaridan foydalangan holda elektron ta'limni amalga oshirish imkonini beradi; Har qanday shaklda taqdim etilgan ma'lumotlarni uzatish va qabul qilish, interaktiv muloqotni qo'llab-quvvatlash, shu bilan birga axborotni to'plash, qayta ishlash,

uzatish, arxivlash va translyatsiya qilish imkoniyatini ta’minlash bilan ham bu tizim ahamiyatlidir.

Dunyoda onlayn ta’limni joriy etish darajasini tavsiflab, barcha tahlilchilar bu borada AQShning shubhasiz yetakchiligini ta’kidlamoqda. Qo‘shma Shtatlarda oliy ta’lim muassasalarining 81% kamida bitta masofaviy ta’lim kursini taklif qiladi, AQShdagi barcha maktablarning 67% masofaviy ta’limni rivojlanishning strategik muhim sohasi deb biladi [8, 163-b].

Tahlil va natijalar. Umumlashtirilgan tajriba ko‘rib chiqilayotgan kompetensiyalarni shakllantirish muammosini yaxshi bilish to‘g‘risida xulosa chiqarishga olib keldi. Shu bilan birga, biz aralash ta’lim kontekstida kommunikativ kompetentsiyalarni shakllantirishga unchalik ko‘p ish ajratilmaganligini ham ta’kidladik. An’anaviy va to‘liq masofaviy ta’limga nisbatan o‘zining afzalliklarini isbotlagan aralash ta’limni amalga oshirish bo‘yicha muvaffaqiyatli tajriba ko‘rib chiqildi. Kommunikativ kompetentsiyalarni shakllantirishda aralash ta’lim bo‘yicha o‘qitish samaradorligini aniqlash bo‘yicha tadqiqot yordamida kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishda aralash ta’limdan foydalanishning maqsadga muvofiqligini ko‘rsatdik. Jizzax politexnika instituti talabalari kichik guruhlarga bo‘lingan holda loyihani yakunlash uchun taklif qilindi. Loyihada 67 nafar talaba ishtirok etdi (“Kasb-hunar ta’limi (tarmoqlar bo‘yicha”) yo‘nalishi “Qurilish”, “Neft va gaz biznesi” yo‘nalishi). Aralashtirilgan ta’lim sharoitida kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish samaradorligini “o‘sish” darajasini aniqlash uchun nazorat va eksperimental guruhlarda foizlarda va ballarda o‘rtacha miqdoriy ko‘rsatkichlar solishtirildi. Shuningdek, talabalardan ularning aralash ta’lim faoliyatiga ta’sir darajasi haqidagi ba’zi savollarga javob berish, ushbu turdagi mashg‘ulotlarga o‘zlarining munosabatlarini aniqlash taklif qilindi. (“Sizningcha, elektron vositalar hamkorlar bilan muloqot qilishda sizga yordam berdimi?”, “Sizning fikringizcha, taklif etilayotgan trening shakli qulaymi?”).

Kommunikativ kompetentsiyalarni shakllantirish vositasi sifatida zamonaviy o‘quv jarayonini tashkil etishning o‘ziga xos xususiyati tahlil qilindi; yoshlarning yosh xususiyatlarini ochib berildi (ratsionalizm, o‘z-o‘zini anglash, o‘zini-o‘zi qadrlash, yutuqlarga bo‘lgan ehtiyoj). Ishlar mutaxassislar nazorati ostida olib borildi.

Tajriba ishi quyidagicha olib borildi:

Talabalar guruhlarga bo‘lingan. Birinchi guruhda mashg‘ulotlar an’anaviy shaklda (nazorat guruhida), ikkinchisida – aralash (eksperimental guruh)da natijalarning o‘zgarish dinamikasini kuzatish va uning asosida samaradorligi to‘g‘risida xulosalar chiqarish uchun o‘tkazildi. Shundan so‘ng bir xil o‘quvchilar uchun aralash ta’lim sharoitida kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish samaradorligi sinovdan o‘tkazildi.

Qobiliyatni shakllantirishni tekshirish uchun innovatsion nazorat usullari sifatida quyidagi usullar qo‘llanildi: keys usuli, loyiha usuli, elektron test, portfel. Elektron tizimlardan foydalanish bizga nazorat qilinadigan materialni talabalar tomonidan o‘zlashtirilishi bo‘yicha obyektiv ma’lumotlarni tezda olish imkonini berdi.

Aralashtirilgan ta’lim sizga o‘quv jarayonini nazorat qilish va tahlil qilish imkonini beradi, shuning uchun kommunikativ kompetensiyaning to‘liq shakllanmaganligi uchun deyarli hech qanday tahdid yo‘q. O‘qituvchi

o‘quvchilarning tayyorgarlik darajasiga mos ravishda kerakli tarkibni tanlaydi yoki multimedia kontentidan foydalangan holda mualliflikdan foydalanadi.

O‘qituvchining roli o‘quvchilarni o‘z-o‘zini rivojlantirishni rag‘batlantirish maqsadida ularga yo‘naltirish va ta’sir qilishdir (Skatovaet all, 2018). Elektron kurs vositalaridan doimiy ravishda onlayn foydalanish talabalarning faolligini oshiradi va shu bilan ularning ushbu turdagi treningning afzalliklari bilan muloqotda ishtirok etishini ta’minlaydi. Aralashtirilgan ta’lim uchun o‘quv jarayoni an’anaviy va elektron ta’limning o‘zgaruvchan bosqichlari bilan birlashtirilgan. Dastlab, talabalar ushbu turdagi treningga to‘g‘ri tayyorgarlik ko‘rishlari kerak. Shuning uchun o‘qituvchi maxsus ma’lumot xatlarini taqdim etadi, maslahatlar beradi, video materiallardan foydalangan holda shaxsan brifing va kurs haqida qisqacha ma’lumot beradi, qo‘llaniladigan texnologiyalar haqida umumiy ma’lumot beradi. Bundan tashqari, u auditoriyada kontseptual taqdimotlar o‘tkazadi, virtual seminarlar va amaliy tadqiqotlarni namoyish etadi [6, 1082-b]. Shundan so‘ng, talabalar o‘qituvchi nazorati ostida tajribalar o‘tkazadilar, simulyatsiya tizimlaridan foydalangan holda yechimlarni izlaydilar, ilgari bajargan vazifalar misolida mashqlarni bajaradilar. O‘qituvchi talabalarga elektron platformada kursga doimiy kirishni ta’minlashi, topshiriq davomida talabalarga kerak bo‘lishi mumkin bo‘lgan kurs bo‘yicha yo‘l-yo‘riq va ko‘rsatmalar berishi kerak. O‘qituvchi (repetitor) talabalarni onlayn ravishda qo‘llab-quvvatlashi kerak.

Yuqorida aytib o‘tganimizdek, elektron ta’lim an’anaviyni to‘ldirishi kerak. Vazifalar elektron shaklda faqat o‘qituvchiga talabalar bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri munosabatda bo‘lishga ko‘rsatma berilgandan so‘ng bajarilishi kerak, chunki dastlabki bosqichlarda o‘qituvchiga ma’lumotni yaxshiroq idrok etish uchun shaxsan so‘rashi oson va yaxshi bo‘lgan aniqlovchi savollar paydo bo‘lishi mumkin.

Kommunikativ kompetentsiya tarkibi quyidagi elementlarni o‘z ichiga oladi: zarur tillarni bilish (muloqotning belgilangan maqsadlariga erishish uchun ulardan foydalanish); boshqalar va uzoq odamlar va hodisalar bilan muloqot qilish usullarini bilish; guruhda ishlash ko‘nikmalari; Jamoada turli xil ijtimoiy rollarga ega bo‘lish [7, 120-b]. Kelajakda o‘qituvchi kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishni davom ettirish uchun Moodle tizimi tomonidan taqdim etilgan vositalarni faol ravishda amalga oshirishi mumkin. Ular orasida: wiki, blog, chat, forum, vebinar. Muloqot ko‘nikmalarini kichik guruhlarda bajariladigan turli vazifalar orqali ham o'rgatish mumkin. Elektron platforma ushbu vazifani muvaffaqiyatli bajarishga imkon beradi. Foydalanish darajasi o‘quv yili va o‘qitish yo‘nalishiga qarab o‘zgaradi, chunki kursni yaratish va mazmuni ta’lim muassasasining professor-o‘qituvchilariga bog‘liq.

Kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish loyiha faoliyati orqali muvaffaqiyatli o‘tish mumkin. Bunda o‘qituvchi o‘quvchilar oldiga haqiqiy muammoni qo‘yadi. Talabalar mustaqil ravishda ma’lumot to‘playdi va tahlil qiladi, faktlarni umumlashtiradi va dizayn muammosini hal qilish usullarini tanlash bilan shug‘ullanadi.

Loyihani amalga oshirish jarayonida shakllanadigan kommunikativ vakolatlarga quyidagilar kiradi: tashkilotning (korxonaning) samarali aloqa infratuzilmasini yaratishda ishtirok etish, ichki va tashqi aloqani ta’minlash, korporativ madaniyatni

shakllantirish va qo‘llab-quvvatlashda ishtirok etish qobiliyati; aloqa kompaniyalari va tadbirlarini rejalashtirish, tayyorlash va o‘tkazishda ishtirok etish qobiliyati.

Elektron ta’lim haqida gapirganda, birinchi navbatda, talaba har qanday qurilmadan, shu jumladan mobil qurilmadan elektron kurslardan teng foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lishi kerakligini unutmaslik kerak, bu ham kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishga bevosita ta’sir qiladi. Matn formatiga qo‘shimcha ravishda axborotni taqdim etish usuli sifatida ham siz audio materiallardan, 6-9 daqiqadan ko‘p bo‘lmagan videolardan, shuningdek moslashtirilgan interaktiv rasmlar va infografikalardan foydalanishingiz, tuzilgan matnlardan (kartalarda) foydalanishingiz, nafaqat tekshirish, balki testlarni ham taqdim etishingiz kerak.

Xulosa. Aralashtirilgan ta'lim kontekstida kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishning har tomonlama ko‘rib chiqilishi keltirilgan. Kompetentlik yondashuvining jihatlari ochib berilgan, elektron ta’limning mohiyati tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida biz kommunikativ kompetentsiyalarning asosiy tushunchalari va mohiyatini aniqladik. Elektron ta’lim platformasining imkoniyatlari ko‘rib chiqildi. Moodle resurslaridan foydalanish tufayli kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish jadalroq ekanligi aniqlashtirildi.

Biz muloqot ko‘nikmalarini kichik guruhlar tomonidan bajariladigan turli vazifalar orqali ham o‘rgatish mumkinligini aniqladik. Elektron platforma ushbu vazifani muvaffaqiyatli bajarishga imkon beradi. Deyarli barcha talabalar (79%) elektron vositalar bilan ishlashga tayyor va ularning ilovasini foydali deb bilishadi. Tadqiqot shuni tasdiqlaydiki, aralash ta’lim sizga bitiruvchilarning malakasini rivojlantirish chegaralarini kengaytirish imkonini beradi. Olingan ma’lumotlar aralash ta’lim kontekstida kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishning yuqori ko‘rsatkichlarini aniqlashga imkon berdi. Yuqorida aytilganlarning barchasini hisobga olgan holda, biz aralash ta’lim zarurligi haqida gapirishimiz mumkin, chunki kompetensiyaga asoslangan yondashuv doirasida u ko‘p qirrali va malakali bitiruvchini rivojlantirish uchun eng yaxshi tarzda namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Berry J. W., Poortinga Y. H., Segall M. H., & Dasen P. R. 2002. Madaniyatlararo psixologiya: tadqiqot va ilovalar. Kembrij universiteti matbuoti. Britzman, 2013.

2. Bulaeva M. N., Vaganova O. I., Gladkova M. N., 2018. Kasbiy ta'lim muassasasida faoliyat texnologiyalari. Boltiqbo‘yi gumanitar jurnali. 3 (24).
– B.167-170. https://elibrary.ru/item.asp?id=36237878

3. Chaikina Z. V., Shevchenko S. M., Muxina M. V., Katkova O. V. va Kutepova L. I. 2017-yil, iyul. Elektron test o‘quv-tarbiyaviy faoliyat natijalarini nazorat qilish jarayonini optimallashtirish vositasi sifatida. Inson zamonaviy ilm-fan tomonidan o‘rganish ob’ekti sifatida, xalqaro konferentsiya. – B. 194-200.

4. Ergasheva Feruza Avasxonovna. Grammatical interference in students` speech in language learning. Academia Repository, 5 (1), 2024. – P. 226–232. Retrieved from http://academiarepo.org/index.php/1/article/view/401

5. Garina E. P., Garin A. P., Kuznetsov V. P., Popkova E. G. va Potashnik Y. S. Kompleks mahsulotni rivojlantirish sharoitida sanoat ishlab chiqarishini rivojlantirish

yondashuvlarini taqqoslash. Inson zamonaviy ilm-fan tomonidan o‘rganish ob’ekti sifatida, xalqaro konferentsiya. 2017-yil, iyul. –P. 422-431.

6. Ilyashenko L. K., Prokhorova M. P., Vaganova O. I., Smirnova Z. V., & Aleshugina E. A. Managerial preparation of engineers with eyes of students. International Journal of Mechanical Engineering and Technology, 9 (4), 2018. – P. 1080-1087.

7. Nikolai F., &Kobylin I. American trauma studies and the limits of their transitivity in russia heart-to-heart talks with veterans of local conflicts. Logos, (5), 2017. – P. 115-136.

8. Мамаризаева Ф. Литеральный перевод – средство литерального общения и взаимодействия. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари / Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук / Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 6 (3), 2022. – С. 50-55. https://www.scienceproblems.uz/index.php/journal/article/view/78